

Судова почеркознавча експертиза: типові помилки на етапі призначення та шляхи запобігання

Вікторія Алексейчук ^{*a}, Євгенія Демидова ^{**b},
Леонід Бараш ^{***c}, Раса Тамошюнайте ^{****d}

* Канд. юрид. наук, доц., Київське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7579-3322>, e-mail: alexeychukviktoriya@gmail.com

** Канд. юрид. наук, доц., Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Київське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5049-7946>, e-mail: ye.ye.demydova@nlu.edu.ua

*** Д-р філос. в галузі права, Київське відділення ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Київ, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0009-0005-1762-3727>, e-mail: expert.le.gov@gmail.com

**** Центр судової експертизи Литви, м. Вільнюс, Литовська Республіка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0972-8391>, e-mail: r.tamosiunaite@ltec.lt

^a Концептуалізація, написання оригінального рукопису, адміністрування проекту.

^b Написання оригінального рукопису, методологія.

^c Написання оригінального рукопису.

^d Методологія, нагляд.

DOI: 10.32353/khrife.1.2026.14

УДК 343.98

Надійшло 14.02.2026 / Рецензовано 27.02.2026 / Прийнято до друку 31.03.2026 /
Доступно онлайн 31.03.2026

Статтю присвячено комплексному аналізу проблем, пов'язаних з постановкою експертних завдань і підготовкою матеріалів для проведення судової почеркознавчої експертизи як одного з найбільш затребуваних видів криміналістичних досліджень у судочинстві. Актуальність дослідження зумовлена значимістю письмових документів як доказів і поширеністю випадків неналежної підготовки матеріалів, некоректного формулювання запитань, які підлягають вирішенню, що суттєво обмежує можливості експертного дослідження почеркового матеріалу або унеможливує надання категоричних висновків. Мета статті — проаналізувати типові помилки, що виникають на етапі призначення судової почеркознавчої експертизи,

та надати рекомендації щодо шляхів підвищення ефективності застосування цього виду експертного дослідження у процесі доказування. Методологічна основа праці містить загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, формально-логічний, системно-структурний та порівняльно-правовий підходи, а також метод узагальнення слідчої та експертної практик. Систематизовано вимоги до матеріалів, які надають судовому експертові, уточнено обсяг компетенції експерта-почеркознавця, обґрунтовано необхідність використання оригіналів документів як об'єктів дослідження, а також докладно розглянуто питання відбору вільних, умовно вільних та експериментальних зразків почерку й підпису. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному викладенні взаємозв'язку між якістю підготовки матеріалів і доказовою цінністю висновку експерта, а також у формулюванні практико-орієнтованих рекомендацій щодо забезпечення достатності, репрезентативності й інформативності порівняльних матеріалів. Практичне значення дослідження полягає в застосуванні його висновків і рекомендацій слідчими, прокурорами, адвокатами та суддями з метою оптимізації встановлення фактичних обставин у судовому провадженні й запобігання помилкам на етапі залучення судового експерта-почеркознавця.

Ключові слова: *судова експертиза; судова почеркознавча експертиза; зразки для порівняльного дослідження; підготовка до призначення судової експертизи; формулювання запитань до судового експерта; висновок експерта; типові помилки судового експерта.*

Постановка наукової проблеми

Судова почеркознавча експертиза — один з найпоширеніших видів криміналістичної експертизи як у кримінальних провадженнях, так і в цивільних, господарських та адміністративних справах, яку проводять з метою ідентифікації виконавця письма та/або підпису досліджуваного документа або встановлення умов його створення. Важлива роль цієї судової експертизи обумовлена тим, що навіть у сучасних умовах глобальної цифровізації суспільства письмові документи не втрачають своєї актуальності

та залишаються одним з вагомих джерел доказів. Водночас неналежна підготовка до проведення цієї судової експертизи, неякісне оформлення матеріалів, некоректне формулювання запитань можуть істотно знизити можливості такого дослідження, а іноді й унеможливити надання відповідей на питання, що підлягають з'ясуванню. Відсутність якісної підготовки на етапі прийняття процесуального рішення про призначення судової експертизи так само впливає на ефективність застосування цього виду судової експертизи для забезпечення виконання завдань правосуддя.

Аналіз основних досліджень та публікацій

Тематику призначення та проведення судової почеркознавчої експертизи досліджували такі науковці та практики: Л. Свиридова зі співавторами ¹,

Л. Ароцкер зі співавторами ², В. Костецький зі співавторами ³, О. Бойцова зі співавторами ⁴, О. Воробей і З. Меленевська⁵, Н. Воробйова ⁶, М. Бондар зі співавторами ⁷, С. Гонгало ⁸, Т. Ніколайчук зі співавторами ⁹, Е. Івакін ¹⁰, С. Качурін і М. Семеніхін ¹¹, Н. Карпенко

- 1 Комплексне почеркознавче та авторознавче дослідження рукописних текстів : метод. рек. ; звіт про НДР (остат.) / кер. Л. В. Свиридова; викон.: Т. В. Сохранич, В. Г. Абросимова, Н. В. Сиротенко-Кацман. Реєстр. код 0196U013967. Харків, 2012. 27 с.
- 2 Ароцкер Л. Е., Бродская А. Б., Можар И. М., Рожкова Г. В. Теоретические проблемы оценки экспертом признаков почерка. Харьков, 1963 ; Ароцкер Л. Е., Вул С. М., Бродская А. Б., Гордеева Г. Н., Грузкова В. Г. Неидентификационные исследования в почерковедческой экспертизе. Киев, 1972. 96 с. URL: <https://studfile.net/preview/13607022/> (дата звернення: 05.02.2026).
- 3 Термінологічний словник з судової почеркознавчої експертизи : звіт про НДР (остат.) / кер. В. С. Костецький; викон.: І. В. Білоус, І. П. Красюк, Я. Р. Полтавська, І. М. Тарасюк, І. Ю. Рябенко, М. П. Молибога, О. А. Гуменський, О. О. Довгань, Н. С. Олійник, Т. П. Кривак, Н. М. Баюрко. Реєстр. код 0119U0001896. Київ, 2020. 53 с.
- 4 Бойцова О. В., Бондар М. Є., Гриненко Л. Г., Довженко О. В. та ін. Удосконалена система загальних та окремих ознак почерку : метод. посіб. Київ, 2004. 92 с.
- 5 Воробей О. В., Меленевська З. С. Криміналістичне дослідження підписів : посібник. Київ, 2006. 84 с. URI: <https://elar.nava.edu.ua/jspui/handle/123456789/1711> (дата звернення: 05.02.2026).
- 6 Воробйова Н. В. Питання підготовки порівняльного матеріалу при призначенні судово-почеркознавчих експертиз. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : мат-ли наук.-практ. конф. (Харків, 08.11.2017). Харків, 2017. С. 71–73. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/28.pdf (дата звернення: 05.02.2026).
- 7 Бондар М. Є., Головченко Л. М., Лисенкова В. В. та ін. Встановлення характеру збиваючих факторів при дослідженні підписів, що виконані з порушенням координації рухів : метод. рек. Київ, 2001. 36 с. ; Створення експертної системи з діагностичного дослідження підписів з ознаками порушення координації рухів їх виконавців : звіт про НДР / викон.: М. Є. Бондар, Т. О. Сукманова, Ю. М. Беляк та ін. Київ, 2001. 73 с.
- 8 Гонгало С. Й. Графологія як перспективний метод вирішення окремих діагностичних завдань у судово-почеркознавчій експертизі. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : мат-ли II міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19.11.2020). Київ, 2020. С. 134–138. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8444> (дата звернення: 05.02.2026).
- 9 Удосконалення методики почеркознавчого дослідження підписів, виконаних особами похилого та старечого віку : звіт про НДР (остат.) / кер. Т. В. Ніколайчук; викон.: Ю. В. Соломаха, А. В. Забуга, В. М. Здор, Д. О. Ус., М. Ю. Будзієвський. Реєстр. код 0120U102647. Дніпро, 2022. 116 с.
- 10 Івакін Е. О. Теоретичні та методичні питання неидентифікаційних досліджень в судовому почеркознавстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 18 с.
- 11 Качурін С. Г., Семеніхін М. В. Тактичний арсенал слідчого: системи тактичних прийомів одержання експериментальних зразків почерку та підписів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2019. № 2 (38). С. 112–123. DOI: [10.33216/2218-5461-2019-38-2-112-123](https://doi.org/10.33216/2218-5461-2019-38-2-112-123) (дата звернення: 05.02.2026).

і Н. Клименко¹², Н. Комісарова¹³, Т. Дроздова зі співавторами¹⁴, З. Меленевська зі співавторами¹⁵, Г. Денисюк і Т. Сохранич¹⁶, О. Шведова зі співавторами¹⁷, Н. Шпакович¹⁸ та ін. Попри наявність великої кількості наукових розробок у цій сфері та значного досвіду проведення відповідних досліджень, проблеми, пов'язані з підготовкою матеріалів для проведення судової почеркознавчої експертизи, залишаються актуальними. Це обумовлено вдосконаленням способів і засобів підроблення документів, еволюцією засобів письма, зміною умов документообігу, недостатністю комунікації між судовим експертом та ініціатором проведення судової експертизи тощо.

Мета статті

Метою дослідження є всебічний аналіз типових проблем, що виникають під час підготовки матеріалів для проведення

судової почеркознавчої експертизи, а також розроблення практико-орієнтованих рекомендацій щодо вдосконалення цієї стадії процесу з метою підвищення ефективності застосування висновку експерта в системі доказування.

Методи дослідження

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, що забезпечують системний підхід до аналізу проблеми підготовки матеріалів для проведення судової почеркознавчої експертизи. Аналіз і синтез застосовано для виокремлення основних компонентів процесу підготовки матеріалів та інтеграції результатів у цілісну картину проблемної ситуації; індукція і дедукція дали змогу виокремити загальні закономірності з емпіричних спостережень та перевірити теоретичні припущення на прикладі окремих випадків експертної

- 12 Карпенко Н. Б., Клименко Н. І. Щодо визначення предмета судово-почеркознавчої діагностики. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу* : мат-ли наук.-практ. конф. (Харків, 08.11.2017). Харків, 2017. С. 95–97. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/40.pdf (дата звернення: 05.02.2026).
- 13 Комісарова Н. О. Криміналістичне дослідження підписів, виконаних в умовах обмеженого зорового контролю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 20 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124019217> (дата звернення: 05.02.2026).
- 14 Методичні основи організації та проведення судово-почеркознавчої експертизи у СЕУ Мін'юсту України : звіт про НДР (остат.) / наук. кер. Т. О. Дроздова; викон.: Ю. Г. Логвіна, О. Д. Добриніна, А. О. Кошелюк, О. А. Полякова. Реєстр. код 0107U006371. Одеса, 2010. 202 с.
- 15 Меленевская З. С. Теория и практика повторных почерковедческих экспертиз. Киев, 1974. 80 с. ; Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Шаботенко А. І. Судово-почеркознавча експертиза : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. І. П. Красюка. Київ, 2007. 280 с. ; Меленевська З. С., Шпакович Н. Г. Альбом загальних і окремих ознак почерку. Київ, 2011. 49 с. ; Їх же. Оціночна діяльність експерта-почеркознавця : навч.-метод. посіб. Київ, 2015. 107 с. ; Меленевська З. С., Свобода Є. Ю., Кафанов А. В. Судове почеркознавство : курс лекц. Київ, 2010. 134 с.
- 16 Російсько-український словник професійної лексики почеркознавця : звіт НДР (заключ.) / кер. Г. П. Денисюк; викон.: Т. В. Сохранич. Харків, 1996. 286 с.
- 17 Шведова О. В., Белова Л. М., Білоус І. В. Можливості діагностичних досліджень рукописів, виконаних у незвичних умовах. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 354–357. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7180865f-1688-48d0-82bd-9a8c50610cce/content> (дата звернення: 05.02.2026).
- 18 Шпакович Н. Г. Оформлення висновків експертів при проведенні багатооб'єктних почеркознавчих експертиз : метод. рек. Київ, 2004. 8 с.

і слідчої практик; формально-логічний метод став у пригоді для побудови аргументації, формування тверджень та уточнення меж компетенції експерта; системно-структурний підхід дав змогу розглянути підготовку матеріалів як складник комплексного процесу судової експертизи, що взаємодіє з іншими елементами кримінального провадження; метод узагальнення практики базується на вивченні реальних випадків із судово-експертної та слідчої практик, зокрема типових висновків експертів, постанов про призначення судової експертизи, об'єктів дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження

Під час здійснення кримінального та інших видів судочинства необхідність у призначенні судової почеркознавчої експертизи виникає зазвичай у разі наявності в матеріалах справи (провадження) документів, щодо яких є певні сумніви. Зокрема, до таких типових ситуацій належать: наявність тексту або підпису, через автентичність якого виникають сумніви; заперечення певною особою своєї участі в написанні тексту або підписанні документа; наявність кількох почерків (підписів) в одному документі й потреба ідентифікувати їх; припущення щодо виконання підпису або тексту від імені іншої особи; необхідність установлення ознак виконання підпису або тексту в незвичних умовах чи стані тощо. Зазначені обставини мають бути належно оформлені та відображені в процесуальному документі про призначення експертизи (постанові слідчого, ухвалі суду, заяві) як підстави для такого призначення. Варто зазначити, що формальне викладення підстав без прив'язки до суті провадження породжує неповні або не-

точні висновки експертів унаслідок недостатнього розуміння експертом мети проведення дослідження. Наприклад, метою отримання висновку почеркознавчої експертизи можуть бути: доведення факту шахрайства за допомогою спростування підписання особою боргової розписки; повернення майна від незаконного власника в результаті спростування участі особи в підписанні договору й ідентифікації справжнього підписанта; визначення правомірності отримання спадщини та належних спадкоємців завдяки підтвердженню або спростуванню підпису в заповіті чи договорі дарування померлої особи; доведення фактів службової підробки з огляду на визначення відмінностей у почерку та ознак імітації почерку (підпису) під час заповнення документів; визнання недійсними угод, укладених особою під час перебування в незвичному стані, під впливом особливих обставин, примусу після встановлення ознак виконання підпису (текстового матеріалу) у змінених або незвичних умовах (наприклад, у стані обмеженої моторики, з ознаками тремору, порушення координації як непрямих доказів зміненого фізіологічного стану особи в момент підписання) та ін. Тож ефективне застосування потенціалу почеркознавчого дослідження передбачає не лише наявність досліджуваного об'єкта, поставлених на вирішення питань, а й чітке розуміння того, яку функцію має виконати судова експертиза в загальному контексті доказування.

Під час проведення дослідження не рідко виникають ситуації, коли можливість надання відповідей на поставлені перед судовим експертом питання виявляється обмеженою або взагалі відсутньою. Зазвичай це пов'язано з неналежною організацією процесу підготовки матеріалів і недостатнім урахуванням

вимог, що висувають до зразків, які надають для проведення дослідження.

Для проведення судової експертизи необхідно підготувати всі матеріали й оформити їх згідно з вимогами процесуального законодавства. До таких матеріалів належать: 1) документ про залучення експерта; 2) об'єкти, зокрема зразки для порівняльного дослідження; 3) матеріали провадження. У документі про залучення експерта зазначають такі дані: місце та дату винесення постанови (ухвали); посаду, звання та прізвище особи, що призначила експертизу (залучила експерта); назву суду; назву справи та її номер (дані щодо провадження); обставини провадження, які мають значення для проведення експертизи; підстави для призначення експертизи; прізвище експерта або назву експертної установи, експертам якої доручено проведення експертизи; питання, які виносять на вирішення експерта; перелік об'єктів, що підлягають дослідженню; інші дані, які мають значення для проведення експертизи¹⁹.

Одним з вирішальних чинників ефективності проведення судової почеркознавчої експертизи є правильність формулювання запитань до судового експерта. Згідно з вимогами ст. 244 Кримінального процесуального кодексу України, у постанові (ухвалі) про призначення судової експертизи обов'язково зазначають питання, які належать до компетенції судового експерта під час проведення судової почеркознавчої

експертизи²⁰. Зокрема, Закон України «Про судову експертизу» та Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень визначають певні обмеження, а саме: судовому експертові заборонено вирішувати питання права, установлювати наміри особи, робити висновки щодо змістовного складника документа (об'єкта дослідження), вирішувати інші питання, що виходять за межі кваліфікації судового експерта за відповідною експертною спеціальністю²¹. Отже, під час формулювання запитань до судового експерта-почеркознавця необхідно враховувати, що вони мають стосуватися винятково графічних ознак письма, ідентифікації виконавця за відповідними ознаками, а також виявлення ознак імітації почерку (підпису), спотворення об'єкта дослідження, зміненого стану виконавця.

Відповідно до Науково-методичних рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі — *Рекомендації*), до орієнтовного переліку вирішуваних питань, які може дослідити судовий експерт-почеркознавець, належать:

«Чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) певною особою?»

«Чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) у документі (документах) (назва документа та його реквізити, графа, рядок) однією особою?»

19 Шевчук В. М., Журавель В. А., Шепітько В. Ю. та ін. Криміналістика : підручник / за ред. В. М. Шевчука. Харків, 2024. С. 794–795.

20 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.02.2026).

21 Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 05.02.2026) ; Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.02.2026).

Чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою?

Чи виконано рукописний текст у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?

Чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?

Особою якої статі виконано рукописний текст?

До якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту?»²².

Необхідно звернути увагу, що наведений вище орієнтовний перелік вирішуваних питань дає змогу слідчому й іншим суб'єктам, які мають намір ініціювати проведення судової експертизи з урахуванням обставин конкретного провадження (справи), поставити на вирішення судового експерта й інші питання, за умови що вони: 1) не виходять за межі компетенції експерта; 2) не передбачають правової оцінки; 3) не порушують принципів судово-експертної діяльності. Проте на практиці зазвичай слідчі, які призначають судову почеркознавчу експертизу, не завжди добре обізнані зі змістом Рекомендацій або трактують наведений у них орієнтовний перелік на власний розсуд, у зв'язку із чим до судового експерта можуть надходити питання загального характеру (поміж яких: «Чи підроблено документ?», «Чи мав місце факт фальсифіка-

ції?») або такі, що виходять за межі компетенції експерта-почеркознавця («Чи підписувала особа договір добровільно?», «Чи усвідомлювала особа зміст документа?» тощо). Такі запитання містять правову або психологічну оцінку, отже, не належать до предмета почеркознавчих досліджень.

Узагальнення експертної практики дає змогу виокремити інші типові приклади помилкового формулювання запитань для почеркознавчої експертизи, які за змістом виходять за межі компетенції експерта-почеркознавця:

- «Чи виконано підпис від імені (прізвище, ім'я, по батькові особи) тією особою, від імені якої він зазначений, а саме (прізвище, ім'я, по батькові особи), або іншою особою, чи є сам підпис від імені (прізвище, ім'я, по батькові особи) на цих документах, визначених як оригінал, копією підпису?»;
- «Чи містить документ ознаки технічної підробки підпису (прізвище, ім'я, по батькові особи) у вигляді наслідування почерку особи, від імені якої виконано підпис, або застосування різних технічних пристосувань в процесі підпису?»;
- «Чи не скопійовано підпис (прізвище, ім'я, по батькові особи) з якогось іншого підпису за допомогою технічних засобів, якщо так, то яких саме?»;
- «Чи не скопійовано підпис на досліджуваному документі з якогось іншого підпису, поданого для порівняння?»;
- «Чи містить документ ознаки технічної підробки підпису (прізви-

22 Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.02.2026).

- ще, ім'я, по батькові особи) у вигляді наслідування почерку особи, від імені якої виконано підпис?»;
- «Чи містить документ ознаки застосування різних технічних пристосувань під час виконання тексту документа?»;
 - «Чи виконаний підпис від імені (прізвище, ім'я, по батькові особи) у документі тією самою особою, що виконала підпис від імені (прізвище, ім'я, по батькові іншої особи) у договорі позики від (дата) на суму (сума), або іншою особою?»;
 - «Чи виконано підпис від імені (прізвище, ім'я, по батькові особи) у договорі позики від (дата) на сторінці № 1 і підпис на сторінці № 2 тією особою, від імені якої він зазначений, а саме (прізвище, ім'я, по батькові особи), або іншою особою, чи є сам підпис від імені (прізвище, ім'я, по батькові особи) на цих документах, визначених як оригінал, копією підпису?»;
 - «Чи усвідомлювала особа (прізвище, ім'я, по батькові) на момент підписання справжній зміст і правові наслідки документа?»;
 - «Чи є підпис справжнім, чи це фальсифікація, виконана за допомогою комп'ютерних програм, принтера, сканера, факсиміле або іншого технічного відтворення?»;
 - «Чи не було отримано підпис за допомогою підміни документа, обману, уведення в оману або користування копією?»;
 - «Чи мав виконавець підпису (прізвище, ім'я, по батькові) намір підписати саме цей документ, чи підпис виконано з метою ввести когось в оману?»;
 - «Чи підписувала особа (прізвище, ім'я, по батькові) документ у стані

неосудності, недієздатності або обмеженої дієздатності?»;

- «Чи відповідає підпис підпису особи, яка мала повноваження підписувати документ від імені юридичної особи (посада, реквізити, довіреність)?»;
- «Чи виконано підпис особи (прізвище, ім'я, по батькові) у стані хвороби, старості, тремору або іншого фізіологічного стану, що впливав на волю особи?»;
- «Чи є підпис особи (прізвище, ім'я, по батькові) дійсним, чи його підроблено з метою заволодіти майном / грошовими коштами?»;
- «Чи не виконано підпис іншою особою за попередньою змовою з метою шахрайства?».

У зв'язку з недостатнім розумінням ініціаторами почеркознавчої експертизи її відмінностей від інших видів судових експертиз, об'єктами дослідження яких також є документи, слушною є пропозиція багатьох науковців і практиків щодо доцільності залучення спеціалістів у галузі судового почеркознавства на етапі прийняття процесуального рішення про залучення експерта (отримання попередньої консультації) для правильного формулювання запитань.

Ураховуючи зазначене вище, можна дійти висновку, що питання до судового експерта мають бути конкретними (спрямованими на встановлення фактичних обставин), не виходити за межі спеціальних знань судового експерта-почеркознавця, не містити правових та оцінних питань або питань подвійного тлумачення. Тільки за таких умов висновок експерта матиме повноцінну доказову силу та може бути оцінений судом як належне й допустиме джерело доказів у судовому провадженні.

Під час підготовки до проведення судової почеркознавчої експертизи

важливе значення має етап збирання об'єктів дослідження. Відповідно до Рекомендацій об'єктом почеркознавчої експертизи є почерковий матеріал, у якому відображені ознаки почерку певної особи в тому обсязі, у якому їх можна виявити для виконання поставлених завдань²³. Традиційно для проведення судової почеркознавчої експертизи необхідно надати оригінали документів. Цю вимогу зазначено в п. 1.1 гл. 1 розд. I Рекомендацій, а саме: «Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів»²⁴. На практиці оригінал відповідного документа іноді надати неможливо (його знищено або загублено), а є лише його копія. У зв'язку із цим постає питання щодо можливості проведення судової почеркознавчої експертизи за копіями документів. Наукова література містить різні підходи до цього питання. Так, наприклад, Л. Золота й І. Савченко зазначають, що якщо фізично неможливо надати оригінал документа, то є сенс проводити експертизу за копіями документів, але суд має в такому разі брати цей факт до уваги, оскільки копія документа містить менший обсяг інформації, аніж оригінал²⁵. В. Шкабаро, А. Біла та В. Воронін уважають, що основною відмінністю почеркознавчого дослідження від інших видів судових експертиз є те, що почеркознавчу експертизу не можна проводити за фотознімками й іншими копіями об'єкта дослідження, його описами й інши-

ми матеріалами, доданими до справи. Тож якщо об'єкт неможливо надати експертові, це унеможливує проведення почеркознавчого дослідження²⁶. Варто звернути увагу на те, що необхідність надання оригіналів документів обумовлена тим, що під час проведення дослідження судовий експерт аналізує їх не лише за зовнішніми графічними ознаками, а й за фізичними характеристиками штрихів (тиском пишучого приладу, деформацією паперу, наявністю тремору або нерівномірного натиску). Окрім того, оригінал документа дає змогу виключити фальсифікацію досліджуваного документа за допомогою монтажу або додрукування його окремих частин.

Отже, надання оригіналів документів є обов'язковою передумовою повноцінного й науково обґрунтованого проведення судової почеркознавчої експертизи, оскільки лише оригінал містить повний комплекс графічних і фізичних ознак, необхідних для ідентифікаційного дослідження. Проведення почеркознавчої експертизи за копіями документів можливе лише як виняток за умови об'єктивної неможливості подання оригіналу (наприклад, через відмову однієї сторони провадження, зокрема слідчого, у видачі документа, долученого до матеріалів справи (провадження), іншій стороні для забезпечення можливості проведення експертизи в іншій експертній установі), а також з усвідомленням істотних обмежень такого дослідження та з відповідним відображенням цього

23 Науково-методичні рекомендації ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.02.2026).

24 Там само.

25 Золота Л. В., Савченко І. О. Проблематика призначення почеркознавчої експертизи в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 175–180. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.25 (дата звернення: 05.02.2026).

26 Шкабаро В. М., Біла А. В., Воронін В. В. Правові аспекти проведення почеркознавчого дослідження. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2022. № 1(4). С. 53. DOI: 10.32342/2709-6408-2022-1-4-5 (дата звернення: 05.02.2026).

факту у висновку експерта. Мають також місце випадки, коли один документ стає об'єктом дослідження не лише для ідентифікації виконавця, а й для визначення часу його створення, що потребує проведення технічної експертизи документів, під час якої можуть бути застосовані руйнівні методи. У такому разі важливо правильно визначити послідовність проведення експертиз різних видів, зокрема, урахувати неможливість проведення почеркознавчої експертизи внаслідок дії на документ механічних, хімічних, термічних методів під час його технічного дослідження. Водночас користування копіями документів істотно знижує інформативність об'єкта дослідження, обмежує коло досліджуваних ознак і може унеможливити формулювання експертом категоричного висновку, на що має зважати суд під час оцінювання доказів.

Окрім досліджуваного документа, для проведення судової почеркознавчої експертизи судовому експертові потрібно надати зразки почерку та підпису досліджуваної особи або вірогідної особи-виконавця. Такі зразки розподілено за трьома групами: 1) вільні; 2) умовно-вільні; 3) експериментальні. Зразки не є доказами у кримінальному провадженні, проте вони містять інформацію, яка має доказове значення. Відповідна інформація стає доступною, її можна застосувати в доказуванні у справі лише в результаті проведення експертизи. Саме тому зразки для порівняльного дослідження мають особливий процесуальний статус: це матеріал для отримання нового або перевірки наявного доказу²⁷.

Відповідно до абз. 2 п. 1.3 гл. 1 розд. I Рекомендацій, «вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (літерні та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення, у цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами; умовно-вільними є зразки почерку та/або підпису, виконані певною особою до відкриття провадження у справі, але пов'язані з обставинами цієї справи або виконані після відкриття провадження у справі, та є як пов'язаними зі справою, так і не пов'язаними з її обставинами; експериментальні зразки почерку та (або) підпису, що виконані за завданням органу (особи), який (яка) призначив(-ла) експертизу (залучив(-ла) експерта), у зв'язку з призначенням такої експертизи»²⁸.

До вільних зразків найчастіше належать ті, що містяться як в офіційних, так і в неофіційних, різнохарактерних за цільовим призначенням документах, зокрема: паспорт громадянина України та закордонний паспорт або їхні копії належної якості, заяви про видачу або заміну паспорта (форма 1), водійське посвідчення, екзаменаційна картка водія, службове посвідчення, розписка, акти, договори, довіреності, квитанції, заяви про укладання / розірвання шлюбу, членські квитки, платіжні доручення, накладні, видаткові касові ордери, особисті записи, листи, відомості, листівки, які достовірно виконані досліджуваною особою. Отримуючи вільні зразки, необхідно враховувати: 1) час створення відповідних документів (вони

27 Юсупов В. В., Свобода Є. Ю., Шрамко О. М. та ін. Судово-почеркознавча експертиза у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення : метод. рек. Київ, 2023. 46 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0faad692-1b82-4e60-9fe3-62977fda4986/content> (дата звернення: 05.02.2026).

28 Науково-методичні рекомендації ... URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 05.02.2026).

мають бути: а) написані (підписані) до внесення даних до Єдиного реєстру судових розслідувань або відкриття провадження у справах про адміністративні правопорушення, у цивільних, адміністративних або господарських справах; б) наближені до дати виконання досліджуваних документів); 2) автентичність виконавця (вільні зразки — це винятково рукописні тексти, записи, підписи, достовірно виконані конкретною особою); 3) відсутність зв'язку з обставинами провадження (справи) — такі зразки не мають стосуватися відповідного кримінального провадження (справи), тобто тих фактів, які встановлюють або перевіряють. Проте на практиці інколи порушують вимоги до автентичності виконавця відповідного підпису або почерку, а також надають вільні зразки, виконання яких суттєво віддалено від дати виконання досліджуваного документа, що негативно впливає на можливість вирішення поставлених питань і значення висновку такої судової експертизи. Зокрема, порушення вимоги автентичності виконавця створює ризик наявності у порівняльному матеріалі сторонніх рукописних об'єктів, що може призвести до формування хибних висновків експертів. Як приклад наведемо ситуацію, викладену в скарзі сторони у справі, що надійшла до Дисциплінарної палати Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України, коли експерт надав категоричний висновок щодо виконавця підписів, водночас для проведення почеркознавчого дослідження з метою доведення факту підписання договору на передачу в оренду земельного паю конкретною особою як вільні зразки відповідач надав аналогічні договори,

укладені в попередні роки. До того ж позивач у справі (власник земельного паю) стверджував, що він не підписував жодного із цих договорів, а підпис від його імені виконала невідома особа²⁹. Надання експертів вільних зразків, виконаних у значно віддалений від досліджуваного документа період, істотно знижує репрезентативність порівняльного матеріалу й ускладнює можливість установлення індивідуально-стійких ознак почерку, а також не дає змоги належно зважати на природні та ситуативні зміни почерку, зумовлені віковими, психофізіологічними й іншими чинниками. У зв'язку із цим важливо забезпечувати належну підготовку відповідного порівняльного матеріалу з урахуванням зазначених вище вимог з метою забезпечення формування достовірного та процесуально значущого висновку експерта за результатами судової почеркознавчої експертизи.

Умовно-вільні зразки можуть бути виконані як до, так і після відкриття провадження (справи), тобто фактично вони належать до двох видів: 1) виконані до відкриття провадження та пов'язані з обставинами цієї справи; 2) виконані після відкриття провадження та як пов'язані зі справою, так і не пов'язані з її обставинами. Умовно-вільні зразки можуть міститися в таких документах: пояснення підозрюваного щодо вчинення ним певних дій, написане на прохання слідчого, яке може навіть не стосуватися провадження; протоколи допиту, написані (або підписані) власноручно; клопотання слідчому, прокурору, судді; підпис у журналі про отримання судової повістки; листування з місця тимчасового тримання з родичами; скарги на дії співро-

²⁹ Із практики розгляду питань дисциплінарної відповідальності судових експертів Дисциплінарною палатою Центральної експертно-кваліфікаційної комісії, що діє при Міністерстві юстиції України.

бітників поліції тощо³⁰. Специфічність умовно-вільних зразків почерку (підписів) полягає в тому, що їх могли виконати навмисне зміненим почерком, оскільки їх виконавець міг передбачати, що ці рукописи (підписи) можуть бути використані як зразки для порівняльного дослідження в разі прийняття стороною обвинувачення рішення про призначення ідентифікаційної почеркознавчої експертизи³¹. Важливо, що такі зразки хоча й створені в умовах проведення розслідування, проте їх уважають такими, що зберігають індивідуальні ознаки писемного мовлення досліджуваної особи.

На відміну від вільних та умовно-вільних зразків, експериментальні зразки для порівняльного дослідження отримують спеціально для проведення судової почеркознавчої експертизи під час процесуальної дії. Для виконання експериментальних зразків необхідно створити умови, максимально наближені до тих, у яких виконано спірний рукопис (стоячи або сидячи чи розташовуючи рукопис на колінах тощо). Експериментальні зразки рекомендовано відбирати неодноразово, у два етапи, з інтервалом від декількох хвилин до декількох годин або днів залежно від обставин справи. Відбір експериментальних зразків по-

черку здійснюють під диктовку або дають змогу самостійно написати будь-який текст. Переписувати з документа, який досліджують, неприпустимо³².

Зразки для порівняльного дослідження мають бути не лише якісними за своїм інформативним змістом, а й достатніми за кількістю. Достатня кількість зразків означає такий обсяг, який би забезпечував можливість повного та всебічного порівняння всіх ознак, що їх містить рукопис (підпис)³³. На практиці для проведення дослідження оптимальною кількістю вважають 10–15 вільних зразків підпису досліджуваної особи, 5–7 сторінок зразка тексту (виконаного бажано в тих умовах, у яких створено досліджуваний рукописний текст). Однією з найпоширеніших проблем, які виникають під час підготовки матеріалів для проведення дослідження, є надання судовому експертові порівняльного матеріалу недостатнього обсягу, що зумовлює необхідність направлення судовим експертом клопотання про надання додаткового порівняльного матеріалу, що так само призупиняє судову експертизу на час виконання клопотання (обмеженого 45 календарними днями) і, відповідно, відтермінує час отримання висновку експерта. Недостатність наданого порівняльного матеріалу

30 Полякова С. В., Пиріг І. В. Проблемні питання підготовки матеріалів для почеркознавчої експертизи. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в сучасних умовах* : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 20.12.2024). Дніпро, 2024. С. 224. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/15814> (дата звернення: 05.02.2026).

31 Коваленко В. В. Особливості підготовки матеріалів та призначення судової почеркознавчої експертизи під час розслідування корисливих кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2025. Вип. 2 (110). С. 63. DOI: 10.32782/2786-9156.110.2.61-71 (дата звернення: 05.02.2026).

32 Косигіна Н. А. Проблемні питання підготовки та оформлення експериментальних зразків почерку (цифрових записів, підпису) для проведення судово-почеркознавчих експертиз. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз*. 2022. Вип. 12. С. 52. URL: <https://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/vipusk-122022.pdf> (дата звернення: 05.02.2026).

33 Воробійова Н. В. Зазнач. твір. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/28.pdf (дата звернення: 05.02.2026).

може не тільки затягнути проведення відповідного дослідження, а й унеможливити його повноцінне проведення. Зокрема, надання ініціатором проведення судової експертизи лише кількох порівняльних зразків підпису або кількох зразків фрагмента тексту не дає змоги судовому експертові виявити стійкі індивідуальні ознаки почерку або підпису досліджуваної особи та провести повноцінне порівняльне дослідження. Водночас подальше проведення процесуальних дій з метою отримання зразків підпису особи (обшуків, тимчасового доступу до документів, відібрання зразків) може виявитися безрезультатним унаслідок приховування або знищення документів зацікавленими особами; переховування особи; хвороби, яка впливає на рухову або психічну діяльність особи; її смерті, тобто подій, які унеможливають отримання експериментальних зразків почерку (підпису) особи. У такому разі на практиці судові експерти змушені констатувати відсутність можливості для проведення повноцінного дослідження й отримання категоричних відповідей на поставлені запитання.

Окрім того, під час отримання зразків слід ураховувати високу інформативність вільних зразків, які містять найбільшу кількість загальних та окремих індивідуальних ознак почерку досліджуваної особи. Зазначене є наслідком того, що виконавець не припускав у момент їх виконання подальшого користування зразками свого почерку як порівняльним матеріалом під час проведення експертизи. Проте трапляється, що ініціатор експертизи не може відібрати більшу кількість зразків почерку (підпису) в особи, або є лише певна кількість вільних, умовно-вільних зразків. У такому разі експерт урахує складність почерку (підпису): чим складніший (за конструкцією) почерк (підпис), тим більше

він містить індивідуальних ознак досліджуваної особи, і проведення дослідження стає можливим. Саме тому на етапі підготовки матеріалів для дослідження доцільно отримати консультацію судового експерта: вона дасть змогу визначити достатність і якість наявного порівняльного матеріалу, з'ясувати можливість проведення повноцінного почеркознавчого дослідження за фактичних умов, а також за потреби своєчасно вжити заходів щодо відбору додаткових зразків. Це також оптимізує строки проведення судової експертизи, запобігає необґрунтованому зупиненню експертного дослідження та забезпечує належну реалізацію завдань судової експертизи в судочинстві.

Висновки

Ефективність використання висновку експерта-почеркознавця в судочинстві здебільшого залежить не лише від якості проведеного дослідження, а й від рівня підготовки матеріалів для дослідження ініціатором експертизи й точності формулювання запитань, які підлягають вирішенню. У зв'язку із цим необхідно системно підвищувати кваліфікацію слідчих, прокурорів, адвокатів та інших зацікавлених осіб у зазначеному напрямі. Такий підхід сприятиме підвищенню якості досудового розслідування, оптимізації строків експертних досліджень і забезпеченню належної доказової сили висновку експерта.

Forensic Handwriting Analysis: Typical Mistakes at the Appointment Stage and Ways for Their Prevention

Viktoriia Alieksieichuk, Yevgeniia Demydova, Leonid Barash, Rasa Tamosiunaite

The article is devoted to a comprehensive analysis of the issues associated with definition

of expert tasks and preparing materials for forensic handwriting examination as one of the most popular types of forensic research in legal proceedings. Research relevance due to significance of written documents as evidence and prevalence of cases of improper preparation of materials, incorrect formulation of questions to be resolved that significantly limits possibilities of expert examination of handwriting material or makes impossible to provide categorical conclusions. The purpose of this article is to analyze typical errors that arise at the stage of assigning forensic handwriting examination, and to provide recommendations on ways to increase the effectiveness of the use of this type of expert examination in the process of proving. The methodological basis of the research includes general scientific and special research methods: analysis and synthesis, induction and deduction, formal-logical, system-structural and comparative-legal approaches, as well as a method of generalizing investigative and expert practice. Requirements for the materials provided to a forensic expert have been systematized, scope of competence of a handwriting expert has been clarified, the need to use original documents as objects of research has been substantiated, and the issue of selecting free, conditionally free and experimental samples of handwriting and signature has been considered in detail. The scientific novelty of the research lies in comprehensive presentation of the relationship between the quality of preparation of materials and the evidentiary value of forensic expert conclusion, as well as in the formulation of practically oriented recommendations for ensuring the sufficiency, representativeness and informativeness of comparative materials. Practical significance of the study lies in the application of its conclusions and recommendations by investigators, prosecutors, lawyers and judges in order to optimize establishment of factual circumstances in judicial proceedings and prevent errors at the stage of involving forensic handwriting expert.

Keywords: forensic science; forensic handwriting analysis; samples for comparative research; preparation for appointment of forensic examination; formulation of questions to forensic expert; forensic expert conclusion; typical mistakes of forensic expert.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автори зробили свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики, написання та редагування, і беруть на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автори заявляють, що у них відсутній конфлікт інтересів.

References

- Arotsker, L. E., Brodskaia, A. B., Mozhar, I. M., Rozhkova, G. V. (1963). *Teoreticheskie problemy otsenki ekspertom priznakov pocherka* [Theoretical problems of assessing the signs of handwriting by an expert]. Kharkov [in Russian].
- Arotsker, L. E., Vul, S. M., Brodskaia, A. B., Gordeeva, G. N., Gruzskova, V. G. (1972). *Neidentifikatsionnye issledovaniia v pocherkovedcheskoi ekspertize* [Non-identifying researches in handwriting expertise]. Kiev. URL: <https://studfile.net/preview/13607022/> [in Russian].
- Boitsova, O. V., Bondar, M. Ye., Hrynenko, L. H., Dovzhenko, O. V. ta in. (2004). *Udoskonalena systema zahalnykh ta okremykh oznak pocherku*

- [Improved system of general and individual signs of handwriting] : metod. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Bondar, M. Ye., Holovchenko, L. M., Lysenko, V. V. ta in. (2001). *Vstanovlennia kharakteru zbyvaiuchykh faktoriv pry doslidzhenni pidpysiv, shcho vykonani z porushenniam koordynatsii rukhiv* [Determination of the nature of confounding factors in the study of signatures performed with impaired coordination of movements] : metod. rek. Kyiv [in Ukrainian].
- Honhalo, S. Y. (2020). Hrafolohiia yak perspektyvnyi metod vyrishennia okremykh diahnostychnykh zavdan u sudovo-pocherkoznavchii ekspertyzi [Graphology as a promising method of solving certain diagnostic problems within forensic handwriting examination]. *Aktualni pytannia sudovoi ekspertolohii, kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu* : mat-ly II mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyiv, 19.11.2020). Kyiv. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/8444> [in Ukrainian].
- Ivakin, E. O. (2002). *Teoretychni ta metodychni pytannia neidentyfikatsiinykh doslidzen v sudovomu pocherkoznavstvi* [Theoretical and methodological issues of non-identification research in forensic handwriting researches] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Kachurin, S. H., Semenikhin, M. V. (2019). Taktychnyi arsenal slidchoho: systemy taktychnykh pryiomiv oderzhannia eksperymentalnykh zrazkiv pocherku ta pidpysiv [Tactical arsenal of investigator: systems of tactical receptions of receipt of experimental standards of handwriting and signatures]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka*. № 2 (38). DOI: [10.33216/2218-5461-2019-38-2-112-123](https://doi.org/10.33216/2218-5461-2019-38-2-112-123) [in Ukrainian].
- Karpenko, N. B., Klymenko, N. I. (2017). Shcho do vyznachennia predmeta sudovo-pocherkoznavchoi diahnostyky [Issues of preparation of comparative material in the appointment of forensic handwriting examinations]. *Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu* : mat-ly nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 08.11.2017). Kharkiv. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/40.pdf [in Ukrainian].
- Komissarova, N. O. (2003). *Kryminalistychno doslidzhennia pidpysiv, vykonanykh v umovakh obmezhenoho zorovoho kontroliu* [Forensic research of signatures made in conditions of limited visual control] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/aref/20081124019217> [in Ukrainian].
- Kompleksne pocherkoznavche ta avtoroznavche doslidzhennia rukopysnykh tekstiv* [Comprehensive handwriting and copyright research of handwritten texts] (2012) : metod. rek. ; zvit pro NDR (ostat.) / ker. L. V. Svyrydova; vykon.: T. V. Sokhranych, V. H. Abrosymova, N. V. Syrotenko-Katsman. Reiestr. kod 0196U013967. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kosyhina, N. A. (2022). Problemni pytannia pidhotovky ta oformlennia eksperymentalnykh zrazkiv pocherku (tsyfrovykh zapysiv, pidpysu) dlia provedennia sudovo-pocherkoznavchykh ekspertyz [Problem questions of preparation and registration of experimental standards of handwriting (digital records, signature) for realization judicial handwriting examinations]. *Visnyk Odeskoho naukovykh doslidnoho instytutu sudovykh ekspertyz*. Vyp. 12. URL: <https://ondise.minjust.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/vipusk-122022.pdf> [in Ukrainian].
- Kovalenko, V. V. (2025). Osoblyvosti pidhotovky materialiv ta pryznachennia sudovoi pocherkoznavchoi ekspertyzy pid chas rozsliduvannia koryslyvykh kryminalnykh pravoporushen [Features of preparation of materials and appointment of forensic handwriting examination during the investigation of profit-driven criminal offenses]. *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho instytutu imeni E. O. Didorenka*. Vyp. 2 (110). DOI: [10.32782/2786-9156.110.2.61-71](https://doi.org/10.32782/2786-9156.110.2.61-71) [in Ukrainian].
- Melenevska, Z. S., Shpakovych, N. H. (2011). *Albom zahalnykh i okremykh oznak pocherku* [Album of general and individual handwriting features]. Kyiv [in Ukrainian].
- Melenevska, Z. S., Shpakovych, N. H. (2015). *Otsinocna diialnist eksperta-pocherkoznavtsia* [Evaluation activities of a handwriting expert] : navch.-metod. posib. Kyiv [in Ukrainian].

- Melenevska, Z. S., Svoboda, Ye. Yu., Kafanov, A. V. (2010). *Sudove pocherkoznavstvo* [Forensic handwriting analysis] : kurs lekts. Kyiv [in Ukrainian].
- Melenevska, Z. S., Svoboda, Ye. Yu., Shabotenko, A. I. (2007). *Sudovo-pocherkoznavcha ekspertyza* [Forensic Handwriting Analysis] : navch.-metod. posib. / za zah. red. I. P. Kra-siuka. Kyiv [in Ukrainian].
- Melenevskaia, Z. S. (1974). *Teoriia i praktika povtornykh pocherkovedcheskikh ekspertiz* [Theory and practice of repeated handwriting examinations]. Kiev [in Russian].
- Metodychni osnovy orhanizatsii ta provedennia sudovo-pocherkoznavchoi ekspertyzy u SEU Min'istvu Ukrainy* [Methodological basis for the organization and conduct of forensic handwriting examination in the EMS of the Ministry of Justice of Ukraine] (2010) : zvit pro NDR (ostat.) / nauk. ker. T. O. Drozdova; vykon.: Yu. H. Lohvina, O. D. Dobrynina, A. O. Kosheliuk, O. A. Poliakova. Reiestr. kod 0107U006371. Odesa [in Ukrainian].
- Poliakova, S. V., Pyrih, I. V. (2024). Problemni pytannia pidhotovky materialiv dlia pocherkoznavchoi ekspertyzy [Problematic issues of preparation of materials for handwriting examination]. *Aktualni problemy kryminalno-pravovoho, kryminalnoho protsesualnoho ta kryminalistychnoho zabezpechennia protydii zlochynnosti v suchasnykh umovakh* : matly Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Dnipro, 20.12.2024). Dnipro. URI: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/15814> [in Ukrainian].
- Rosiisko-ukrainskyi slovnyk profesiinoi leksyky pocherkoznavtsia* [Russian-Ukrainian dictionary of professional vocabulary of handwriting experts] (1996) : zvit NDR (zakliuch.) / ker. H. P. Denysiuk; vykon.: T. V. Sokhranych. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shevchuk, V. M., Zhuravel, V. A., Shepitko, V. Yu. ta in. (2024). *Kryminalistyka* [Criminalistics] : pidruchnyk / za red. V. M. Shevchuka. Kharkiv [in Ukrainian].
- Shkabarov, V. M., Bila, A. V., Voronin, V. V. (2022). Pravovi aspekty provedennia pocherkoznavchoho doslidzhennia [Legal aspects of conducting of handwriting research]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia «Pravo»*. № 1(4). DOI: 10.32342/2709-6408-2022-1-4-5 [in Ukrainian].
- Shpakovych, N. H. (2004). *Oformlennia vysnovkiv ekspertiv pry provedenni bahatoob'iektnykh pocherkoznavchykh ekspertyz* [Preparation of expert opinions during multiobject handwriting examinations] : metod. rek. Kyiv [in Ukrainian].
- Shvedova, O. V., Bielova, L. M., Bilous, I. V. (2017). Mozhylyvosti diahnostychnykh doslidzhen rukopysiv, vykonanykh u nezvychnykh umovakh [Possibilities of the diagnostic researches of manuscripts, executed in unusual terms]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 5. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7180865f-1688-48d0-82bd-9a8c50610cce/content> [in Ukrainian].
- Stvorennia ekspertnoi systemy z diahnostychnoho doslidzhennia pidpysiv z oznakamy porushennia koordynatsii rukhiv yikh vykonavtsiv* [Creation of expert system for diagnostic research of signatures with signs of impaired coordination of movements of their performers] (2001) : zvit pro NDR / vykon.: M. Ye. Bondar, T. O. Sukmanova, Yu. M. Biliak ta in. Kyiv [in Ukrainian].
- Terminolohichni slovnyk z sudovoi pocherkoznavchoi ekspertyzy* [Terminology dictionary from forensic handwriting examination] (2020) : zvit pro NDR (ostat.) / ker. V. S. Kostetskyi; vykon.: I. V. Bilous, I. P. Krasiuk, Ya. R. Poltavska, I. M. Tarasiuk, I. Yu. Riabenko, M. P. Molyboha, O. A. Humenskyi, O. O. Dovhan, N. S. Oliinyk, T. P. Kryvak, N. M. Baiurko. Reiestr. kod 0119U0001896. Kyiv [in Ukrainian].
- Udoskonalennia metodyky pocherkoznavchoho doslidzhennia pidpysiv, vykonanykh osobamy pokhyloho ta starechoho viku* [Improvement of the methodology of handwriting research of signatures made by the elderly and senil] (2022) : zvit pro NDR (ostat.) / ker. T. V. Nikolaichuk; vykon.: Yu. V. Solomakha, A. V. Zabuha, V. M. Zdor, D. O. Us., M. Yu. Budziievskyi. Reiestr. kod 0120U102647. Dnipro [in Ukrainian].
- Vorobei, O. V., Melenevska, Z. S. (2006). *Kryminalistyчне doslidzhennia pidpysiv* [Forensic examination of signatures] : posibnyk. Kyiv. URI: <https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/1711> [in Ukrainian].
- Vorobiova, N. V. (2017). Pytannia pidhotovky porivnialnoho materialu pry pryznachenni

sudovo-pocherkoznavchykh ekspertyz [Issues of preparation of comparative material in the appointment of forensic handwriting examination]. *Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu* : matly nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 08.11.2017). Kharkiv. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/28.pdf [in Ukrainian].

Yusupov, V. V., Svoboda, Ye. Yu., Shramko, O. M. ta in. (2023). *Sudovo-pocherkoznavcha ekspertyza u kryminalnykh provadzhenniakh pro koruptsiini pravoporushennia* [Forensic handwriting examination in criminal pro-

ceedings on corruption offenses] : metod. rek. Kyiv. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0faad692-1b82-4e60-9fe3-62977fda4986/content> [in Ukrainian].

Zolota, L. V., Savchenko, I. O. (2022). Problematyka pryznachennia pocherkoznavchoi ekspertyzy v tsyvilnomu sudochynstvi [Problems of appointment of handwritten examination in civil judiciary]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*. Vyp. 70. DOI: [10.24144/2307-3322.2022.70.25](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.25) [in Ukrainian].

Алексейчук, В., Демидова, Є., Бараш, Л., Тамошюнайте, Р. (2026). Судова почеркознавча експертиза: типові помилки на етапі призначення та шляхи запобігання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (42). С. 186–202. DOI: [10.32353/khrife.1.2026.14](https://doi.org/10.32353/khrife.1.2026.14).